

Nye bidrag til Finnmarks eiendomshistorie

Professor dr.juris Øyvind Ravna, Det juridiske fakultet, Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet

I 1993 fremla Samerettsutvalgets rettsgruppe sin utredning om retten til land og vann i Finnmark. I den ble det konkludert med at staten eide all usolgt jord i Finnmark, og videre at det hadde vært en sammenhengende myndighetsoppfatning om det tilbake fra 1693. Dette har fått stor betydning for eiendomsretten til den tidligere umatrikulerte grunnen i fylket, som aldri har vært prøvd av domstolene.

Studier av 1700-tallets forvaltningspraksis, jordlovgivning og litteratur viser at det er grunner til å sette spørsmål ved rettsgruppas konklusjon. I dette kapitlet gjennomgås noen av disse kildene, hvoretter spørsmålene drøftes.

1. Innledning¹

Professor dr.juris Ernst Nordtveit har bidratt innen store deler av privatretten, og ikke minst innenfor internasjonal havrett og energirett. Senest ledet han minerallovutvalget som leverte sin innstilling NOU 2022: 8 til ny lov i juli 2022. De av oss som jobber med tingsrett og har hatt gleden av å ha ham i en [222] bedømmelseskomité, tenker først og fremst på Ernst som en dyktig og rettskaffen tingsrettsjurist. Tingsretten er de lange tidsaksers juss, slik professor Kai Krüger en gang omtalte dette fascinerende faget.² I dette bidraget ses tingsrett og historie i et 250-års perspektiv, for derved å kaste lys over forhold som kan ha stor betydning for gjeldende rett: Vi snakker om retten til jorda i Finnmark og eiendomshistorien som ligger bak den.

I denne historien passer det å begynne med en annen markant professor ved Det juridiske fakultet i Bergen. Før han ble professor, var han politijurist i Hammerfest, hvor han parallelt

¹ Dette kapitlet tar utgangspunkt i pågående rettshistorisk forskning, hittil publisert som «Nye bidrag til eiendomshistorien i Finnmark», *Heimen* (54) 2017, 6–27; «Den tidligere umatrikulerte grunnen i Finnmark: Jordfellesskap fremfor statlig eiendom?», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, (133) 2020, 219–263, «Jordinndelingene i Finnmark: var de Norges eldste offentlige utskiftninger?», *Kart og Plan*, (114), 2021, 74–100, samt artikkelen «Nye perspektiver på retten til jorda i Finnmark», under publisering i *Historisk tidsskrift*. Takk til redaksjonen og en anonym fagfelle for nyttige innspill.

² Kai Krüger, «De lange tidsaksers juss [...]», i *Kart og plan* 3/1998 s. 161–169 (festskrift til Torgeir Austenå).

med at han sørget for at lokale småforbrytere fikk sine 21 dager, undret seg over merkverdigheten i at staten eide omtrent all jord i Finnmark. Undringen ble så stor at han brukte fritiden på kildesøk, og i 1973 disputerte han på avhandlingen *Retten til jorden i Finnmark*.³

Arbeidet til Sverre Tønnesen var ikke ukontroversielt. Nylig var det vedtatt en lov om statens grunn i Finnmark,⁴ hvortil det lå en oppfatning om at «all jord og grunn i det egentlige Finnmark er betraktet som statens eiendom». Og slik hadde det vært «[s]å langt tilbake som den norske soge [viste] å berette». Videre het det samme sted at i motsetning til sør i landet, «hvor privat eiendomsrett til jord alt i sagatiden var fast instituert, fantes i Finnmark ingen private jordeiendommer». Slike oppsto først i 1775 gjennom en resolusjon som «bestemte at jord – boplasser – kunne utvises til full eiendom. Utvisningen var gratis».

For en som kom fra en annen del av landet, var dette merkelig. Hvordan kunne det ha seg at folk som har hatt sine bosteder, engsletter og båtplasser gjennom hundrevis av år, ikke har hatt eiendomsrett til disse? Undringen bidro [223] til at den unge politijuristen leverte en doktoravhandling som satte samerettsforskningen i et nytt perspektiv. Avhandlingen var den første til å opponere mot «læren om statens umatrikulerte grunn», samtidig som den satte samenes rett til land og vann på dagsordenen i en akademisk kontekst. Sammen med den samepolitiske oppvåkningen rundt Alta-saken, bidro den til at *Samerettsutvalget* ble oppnevnt, og at Norge etter hvert fikk et sameting, en samelov og et grunnlovsvern for samisk språk og kultur. Jeg skal imidlertid ikke forfølge det videre, da det ikke er temaet for denne teksten. Temaet er derimot eiendomsretten til jorda i Finnmark.

Tønnesen kom til at bygdefolk i Finnmark hadde etablerte rettigheter til det han kalte «Finnmarksalmenningen», som egentlig besto av en rekke allmenninger.⁶ Tønnesen konkluderte imidlertid ikke på eiendomsretten. Selv om han antok at Kongens rett var mindre vidtrekkende i Finnmark enn ellers i landets allmenninger, og at bygdesamfunnene «eide» sine områder «dog uten vern mot nybygges opptakelse av jordbruk»,⁷ fulgte han langt på vei datidens oppfatning at om at Kongen ble ansett som eier av jorda i Finnmark på 1700-

³ Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte «Statens umatrikulerte grunn» - en undersøkelse med særlig sikte på samenes rettigheter*, Inst. for off. rett, skrift nr. 3/1972, Universitetsforlaget Oslo.

⁴ Lov 12. mars 1965 om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke.

⁵ Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke, 1962, s. 5. Med det egentlige Finnmark menes amtet slik det var før 1787 (og fra 1866–2020), altså uten Troms fylke, se Geir Thorsnæs, «Finnmarkens amt», Store norske leksikon, 2017, https://snl.no/Finmarkens_amt (23.04.2022).

⁶ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 312–313.

⁷ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, hhv. s. 86, 108 og 114. Anførselstegn rundt *eide* er satt av Tønnesen.

tallet.⁸ Så selv om doktoranden ga «ugjendrivelige prov for at samene har hatt en fast bruk av grunnen i Finnmark så langt tilbake som vi i det hele har skriftlige kilder, med faste forhold mellom bygdelag eller samebyene»,⁹ slik hans opposent Gudmund Sandvik uttalte under opposisjonen, ble oppfatningen om kongens eller statens eierskap til jorda i Finnmark hengende igjen.

Nettopp Gudmund Sandvik sto klar til å føre Tønnesens arbeid videre da Tønnesen gikk bort så altfor tidlig. I artikkelen «Ei forelda lære: Statens umatrikulerte grunn i Finnmark» fra 1980 skrev Sandvik at den forvaltningsmessige konstruksjonen «Statens umatrikulerte grunn i Finnmark» ikke står for historisk kritikk. Han oppsummerte dette slik: [224]

Området er blitt forvalta av sentraladministrasjonen og av ein sterk fylkesadministrasjon. Ut frå omgrepet «Statens umatrikulerte grunn» har tradisjonell samisk næring heilt til det siste blitt karakterisert som ein «tålt» bruk av statens grunn. Dermed er lokalbefolkninga blitt umyndig i forhold til naturressursane i området, tvert mot utviklinga i andre delar av riket. [...] Denne rettsstilstanden er ikkje lenger holdbar.¹⁰

Sandviks artikkel ble gjenstand for betydelig oppmerksomhet. Selv fikk Sandvik plass i Samerettsutvalget som ble oppnevnt samme år.

Sandvik skulle imidlertid ta avstand fra synet han fremmet i 1980. I 1993 skriver han at han i nevnte artikkel tenkte at resolusjonen fra 1775 og jordsalgslovene fra 1863 og 1902 kunne ha vært et grunnlag for læren om statens grunn i Finnmark: «Men her tok jeg feil. Som vi skal se, har dette vært bruk av læren, ikke dens grunnlag».¹¹ I samme utredning konkluderte han med at det hadde vært en sammenhengende og enhetlig oppfatning om kongens eller statens eierskap tilbake fra 1693.¹²

At Samerettsutvalgets rettsgruppe, hvor Sandvik også var med, konkluderte med at staten, med grunnlag i såkalte festnede rettsforhold, måtte anses som eier av de tidligere umatrikulerte arealene i Finnmark, var dermed ikke overraskende.¹³

I dette kapitlet skal vi se at det er gode grunner til å stille spørsmål ved den sammenhengende og enhetlige oppfatningen tilbake fra 1693 om statens eierskap, og videre om at staten var eier av den usolgte grunnen i Finnmark i 1993. Det vil bli gjort ved først å se

⁸ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 75 og 100.

⁹ Gudmund Sandvik, «Retten til jorda i Finnmark. Opposisjon ved Sverre Tønnesens doktordisputas 12. oktober 1973», *Hefte for Kritisk Juss*, nr. 3/4 1980, s. 22–33.

¹⁰ Gudmund Sandvik, «Ei forelda lære: Statens umatrikulerte grunn i Finnmark», *Lov og rett* 1980, 112–125 på s. 125.

¹¹ Gudmund Sandvik, «Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv», vedl. 1 til i NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 334–380 på s. 341.

¹² Sandvik, «Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv», s. 359.

¹³ NOU 1993: 34 Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark, s. 266.

på 1) embetsverkets beskrivelser av eiendomsforholdene på 1700-tallet, 2) resolusjonen av 1775, dens forarbeider og etterfølgende praksis, 3) dokumentasjonen av umatrikulerte eiendommer i kirkeboka for Vadsø sogneprestembete, og 4) omtale i samtidens litteratur og innberetninger til rentekammeret. Det hele avsluttes med en drøfting. [225]

Kildene for studien er på ingen måte nye, mange av dem har ligget i arkivene tilbake fra 1700-tallet, uten at de er blitt viet den oppmerksomheten de burde ha fått. Metodisk er det lagt vekt på å forstå eiendomsbegrepene slik de ble brukt i enevoldstiden, herunder begrepene *dominium eminens*, *dominium directum* og *dominium utile*.¹⁴

2. Embetsverkets beskrivelser på 1700-tallet

Sandvik legger i 1993 til grunn at av alle 1700-tallets beskrivelser av Finnmark, er major Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745 «den mest systematiske og den mest omfattende». ¹⁵ Det gjelder særlig vol. 7 i bind III som inneholder en grundig drøfting av bosetning, næringsliv og handel. ¹⁶ For å studere embetsverkets oppfatninger på 1700-tallet er dette dermed et naturlig utgangspunkt.

Jorda i Finmarken beskriver Schnitler som *Communio Terræ*; jordfelleskap, hvor folk kunne «sætte sig ned, hvor de Lyste, uden at spørge Nogen; [...]. Alt hører Alle til, og Ingen har noget for sig i sær». ¹⁷

Om Sjø-Finnerne (sjøsamene) skriver Schnitler: «[...] deres Jord-Pladser ere u-deelte, og have intet særdeles Navn; Landet kan og for Sjø-Finnerne allestedz være lige got, thi de gjøre ikke den Jord, de sidde paa, bedre, end den før har været». ¹⁸ Likevel er sjøsamene et «[v]inskibelighez Exempel for Boe-mændene, dog ikke saa gode Jord-Dyrkere, som de fra Sverrig overkomne Qvæner». ¹⁹ Samene drev altså jordbruk på egne jordplasser. At disse var udelte, viser at de tross individuell bruk formelt sett var en del av jordfelleskapet.

Hos de norske bumennene sto det ikke like bra til. De lot sine «Creaturer gaae hiemme over alt, derfor [kunde] intet Græss himme slaaes, uden Lidt [225] i Myrene, hvor Creaturene ei naae til». ²⁰ Resultatet ble at de «Vanrøke, eller Negligere deres Jord hiemme, og maa hente

¹⁴ Begrepene forklares og drøftes spesifikt i del 6.

¹⁵ Sandvik, «Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv», s. 346.

¹⁶ Peter Schnitler, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, Oslo 1985.

¹⁷ Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 125 (pagina 268 i originalkilden). *Communio Terræ* betyr *jordfelleskap*.

¹⁸ Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 122 (p. 261).

¹⁹ Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 124 (p. 265).

²⁰ Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 122 (p. 262).

deres Foder langt fra over Sunde og Fiorder». Bumennenes boplasser var også udelte, men i motsetning til for samene, «høre [de] Ingen i sær til».

For sjøsamene foreslo Schnitler at «Øvrigheden, efter nogen Tidz Forløb, [kunde] beteigne, og adskille hver Sjøe-Finns Jordz Pladz, som saaledes blev cultivered, med et særdeles Navn, og animere dem til des større Flittighed med det Haab, at hver af dem til Tinge skulle nyde *Forsikring og Bøxel paa sin forbedrede Jordpladz*, for sig og sine Børn, efter Norske Lov, at beholde, og imod Fremmedes Fornærmelse at haandhæves».²¹

Som for sjøsamene, skulle også «de Norske Boemænd paa Øerne og Sjøe Kosten» få sine plasser registrert i jordeboka med forsikring om at de «skulle beholde at bruge og nyde, [jorda] efter Norske Lov». *Men til forskjell fra sjøsamene*, som etter jordforbedring skulle få «nyde Forsikring og Bøxel paa sin forbedrede Jordpladz», skulle bumennene «med Tiden erholde Bøxel-Seddel derpaa af Øvrigheden, ja, om de bleve saa formuendes, faae den, som Søer i Norge skeer, at *kiøbe til Odel og Eiendom*; Som de ønske».²²

For bumennene drøfter Schnitler dessuten utskifting. I erkjennelsen av at utskifting var «u-forgribelig», foreslår Schnitler i stedet at det oppnevnes troverdige tilsynsmenn som sammen med lensmannen skulle finne ut hvordan arealene skulle brukes til jordbruk.²³

Schnitler nevner også at «Lapmarkerne i Sverrig» er delt mellom innvånerne, mens markene «Koutokeino- og Arisbye-Lappe-Sogner (Karasjok) er uskiftede».

Myndighetsoppfatninger i tiden fra 1745, da Schnitler avsluttet sine undersøkelser, og til resolusjonsåret 1775 er omtalt av Tønnesen. Han skriver at skogreskriptene av 1753,²⁴ gitt av amtmann Mathias Collett (1751–1757), var de første generelle ordensreglene for Finnmark. De hadde en todelt målsetting: [227] «Først å holde utenforstående borte fra å bruke skogen, [...] Dernest å ordne forholdene finnmarkingene [i] mellom, slik at de ikke selv ødela skogen ved uvettig hogst».²⁵

Tønnesen viser videre til at sorenskriver Hans Paus i 1769 skrev at selv om sjøsamen flyttet fra et sted til et annet, regnet han gressgangen på sitt forrige sommersted som sitt og kom tilbake dit for å slå det. Likeledes hadde amtmann Collett erfart at samene «holder sig berettigede til at slaae [sine plasser], af aarsag, at de formeene at have ryddet dem [...]».²⁶ Og

²¹ Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 124 (p. 267) (min utheving).

²² Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 126 (p. 272).

²³ Schnitler, *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 125 (p. 269).

²⁴ Ang. hugst i Altens Skov m.m., gjengitt fra Fr. A. Wessel-Berg, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660–1813*, Fjerde Bind 1797–1813, Christiania 1845, s. 1144–1146.

²⁵ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 85.

²⁶ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark* 1972, s. 68, med henv. til M. Collett, *Relation angaaende Finnmarken 1757*, Kildeskriftfondets saml. nr. 264, avskrift etter manuskript i Det store Kgl. Bibl. i København, Thottske saml. nr. 951, s. 88.

videre «de, som have haft overflødighed av Enge, ofte uden Øvrighedens Vidende have overladt til Deres Børn, Slægtninge eller Svogre smaae Stycker af deris Engeslætter». Det Collett beskrev, er utvilsomt oppfatninger om rettigheter til jord bland samene.

Om vi forholder oss til Schnitlers beskrivelser og Tønnesens kilder, viser disse en langt på veg sammenfallende oppfatning hos myndigheten og allmuen: Begge mente at allmuen, særlig den sjøsamiske, hadde rett til de engstykker og boplasser som de og deres rettsforgjengere hadde brukt. Og intet sted i disse kildene kan det påvises noen kongelig eierpretensjon utover den Kongen måtte ha som landets overhode eller hersker i enevoldsstaten.

Tønnesen omtaler også makeskifter, administrert av sorenskriveren, i henholdsvis Talvik, Loppa og Hasvik, som vanskelig kunne vært gjennomført uten klare oppfatninger om eiendomsrett.²⁷ Videre viser Tønnesen at amtmann Gunder Hammer (1757–1768) på tinget i Talvik 18. juni 1760 utstedte plassedler,²⁸ noe som trolig var en bekreftelse på lovlig overdragelse av rettigheter fra en person til en annen. Tønnesen skriver da også at Hammer så på utstedelse av slike sedler som en forvaltningsakt, og at de ga beskyttelse mot andres inntrengen.

Det foregående viser at myndighetene, representert ved embedsmenn som Schnitler og Collett, var opptatt av mulighetene for jorddyrking og fastere [228] bosetting i Finnmark,²⁹ framfor å påberope Kongens rett. Det var som vist også amtmann Hammer, som fant å sikre etablerte jordplasser gjennom «plassedler» i 1760, og *Eiler Hagerup* (1768–1771), som ga sorenskriver Hans Paus i oppdrag å utrede Finnmarkens økonomiske tilstand. Utredningen til Paus viser på samme måte som Schnitler og Collett at sjøsamene hadde sine egne engsletter, og at de flyttet mellom sommer- og vinterboplassene. Foruten «Landets Fællesskab», omtalte Paus uhensiktsmessige eiendomsforhold, hvor to mann ofte bodde «3 á 4 Miile fra hinanden, som have et Stycke Eng ved hinandens Gamme, som om de mageskiftede kunde afslaas paa en Time og mindre».³⁰ Nå måtte enhver «slaae sit, og derpaa anvende 8 á 14 Dage, paa det begge kan ruineres».

²⁷ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 88 med henv. til uttrykt tingbok nr. 41 a: 81 Finnmark sorenskriveris justisprotokoller 1742–1778.

²⁸ Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 91.

²⁹ Astrid Andresen, Bjørg Evjen og Teemu Ryymin (red.) (2021). *Samenes historie fra 1751 til 2010*, Cappelen Damm, Oslo, s. 86.

³⁰ Hans Paus, *Indberetning av 1769 Finnmarkens økonomiske tilstand med forslag om dens forbedringer*, A. B. Wessel, Vadsø 1908, s. 12–13.

Jordbruket opptok også *Thorkel Fieldsted*, medlem av Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab³¹ og amtmann i Finnmark (1771–1778). I et skriv til Rentekammeret; Kongens råd i Kjøbenhavn uttrykker han i 1772 bekymring for jordbruket i amtet på grunn av «Eiendoms Uvisshed».³² Året etter gjengir han to hovedårsaker til at jordbruket i Finnmark forsømmes. Den viktigste var «[m]angel paa ordentlig Jordinddeling og deraf følgende Uvisshed i Bruksrettigheden»:

Den Heele store Landstrækning som forstaaes under det Navn Finmarken eller Wardøehuus Amt bestaar udj een Alminding eller sadan uimmatriculeret og udeelt Land Hvor til alle Indvaanere have liige Rett, og Hvor ingen uden Kongen som Territorial Herre ejer een eneste Jordplætt.³³ [229]

I denne retten, fortsetter Fieldsted, har «een hver stræbsom [...] Frihed til at optage indhegne og anvende saa meget Jord som han kan uden andres Fornermelse overkomme, og dertil gives Jordudviisning Sedler fra Amtet». Sitatet viser at amtmannen mente at «alle Indvaanere» hadde lik rett til å ta i bruk uopptatt jord, og at Kongens rett alene var forankret i hans posisjon som «Territorial Herre».

Heller ikke Rentekammeret mente at Kongens rett var mer vidtrekkende, idet det ikke støttet en lokal fogds protest mot å tinglyse et skjøte fordi fogden mente at all jord i Finnmark alene tilhørte Kongen, men i stedet uttrykte at «det er bekient at private Eyendoms Rettigheder til Jorde og Grunde i Finmarken [...], ikke ere endnu satt paa saa fast en Fod som i Hands Mai^{ts} øvrige Riiger og Lande».³⁴

3. Jordresolusjonen av 1775 og utviklingen frem mot 1814

Rentekammeret, Kongens råd i København, responderte på Fieldsteds betraktninger ved å be om hans syn på Paus' forslag «i Anledning af Jord-Inddeelingen»,³⁵ noe kammeret neppe ville ha gjort om det betraktet jorda som Kongens gods. Fieldsted ga sitt svar i en udatert betenking, hvor han i motsetning til Paus, ønsket fullt ut å avvikle jordfelleskapet:

³¹ Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab ble stiftet i 1769 med formål å motivere og støtte jordbrukere og håndverkere, bl.a. ved å formidle kunnskap og å skape debatt om aktuelle temaer innen jordbruk o.l., se C. Bjørn og O.W. Dietrich «Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab», *Den Store Danske* (2009) på denstoredanske.lex.dk.

³² Statsarkivet i Tromsø (SATØ), utskrift av kopibok nr. 6 (1772–1773) for Finnmarkens amt, fol. 4 (brev til Rentekammeret, 9. aug. 1772, omsatt av A. Frøholm, SATØ, 12.04.1955).

³³ SATØ, utskrift av kopibok nr. 6 (1772–1773) for Finnmarkens amt, fol. 103–104 (brev til Rentekammeret 28. sept. 1773, omsatt av A. Frøholm, SATØ, 25.03.1955).

³⁴ Fra Norske Kammers 2. Bureau, kopibok 1771–72 nr. 653 (Riksarkivet). Skriv av 8. august 1772 til amtmann Fieldsted i Finnmarken, vedlegg 1 til Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, s. 391.

³⁵ Formodentlig var dette en del av Paus, *Indberetning av 1769 Finnmarkens økonomiske tilstand*.

Dersom mand skulde i Finmarken grunde Jordindeelingen og Bopladsers Anlæg paa Grund af Fælledsskab som man paa alle vel indrettede Stæder og Provintzer søge at ophæve, saa Handlede man efter min ringe Formeening [...] imod den Menneskelige Natur, Fælledskab i Jordbrug og tilfældige nærings Veje foraarsager intet andet end Dovenskab hos nogle Ueenighed hos andre, og Confusion hos alle.³⁶ [230]

Dette peker på at Fieldsted ikke bare var opptatt av opplysningstidens ideer om å avvikle fellesskapet, men også at han så på jorda som felleseie som skulle deles. I et promemoria 31. mars 1775, som er et sentralt forarbeid til resolusjonen, foreslo han deling av jorda i visse og bestemte boplasser slik at «enhver Opsiddere kunde fuldkommeligen viide sine Jordbrugs Grændser og være viss paa til Ejendom for sig og sine at beholde den Plads han dyrker, optager og forbedrer».³⁷

Fieldsted ville altså ikke følge Schnitlers og Paus' forslag om å organisere bosetningene i mindre fellesskap, veiledet av tilsynsmenn. Derimot gikk han for forslaget Schnitler drøftet, men fant «u-forgribelig»; inndeling og utskifting av jordfellesskapet; uten å nevne et ord om jorda som Kongens jordegods.

Fieldsteds forslag ble raskt fulgt opp av Rentekammeret som 27. mai samme år la fram «Allerunderdanigst Forestilling» for kong Christian VII.³⁸ Den inneholdt et utkast til resolusjon samt en fortale som viser dens formål. Det var «at bringe Jordbruget i Finmarcken til en ordentlig og bedre Benyttelse end det hidtil har været [...]». Forestillingen ble approbert av kong Christian VII 8. juni 1775,³⁹ hvor Rentekammerets formulering «Uddeling» ble erstattet med «Inndeling».

Etterfølgende praksis viser at arbeid forankret i resolusjonen førte til at 629 eiendommer i Vest-Finnmark ble oppmålt og skyldsatt av en landmåler innen 1789.⁴⁰ Fram til andre halvdel av 1800-tallet fortsatte dette arbeidet i regi av sorenskrivere, uten at noen kjøpesum ble betalt. I Øst-Finnmark kom ikke offentlig jorddeling i gang før etter år 1800, og ble da utført etter samme prosedyre som i Vest-Finnmark. Det er således intet som peker på at det fant sted

³⁶ Thorkel Fieldsted, Extract Af [...] Sorenskriver Pauses Forslag i Finmarken betreffende, hvorover i Anledning af Jord-Inddeelingen udbedes, Arkivet etter Amtmannen i Finmark, SATØ/S-1120/1Afe/L1513, udatert (omsatt av Y. Nedrebø).

³⁷ Thorkel Fieldsted, Promemoria 31. mars 1775, i Riksarkivet/EA-3111 Rentekammeret, Kammer-kanselliet, serie Gfd., pakke 22 (1772–1775), mappe: N. res. 24/1775 (8/6), Finnmark vedk., s. 1.

³⁸ Forestilling no. 24, Rentekammeret, Kammerkanselliet, Norsk relasjons- og resolusjonsprotokoll, 1775 <https://media.digitalarkivet.no/view/60313/106> (15.15.22).

³⁹ Resolusjonen er inntatt i Fr. Wessel-Berg, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660–1813*, Andet Bind 1746–1780, Christiania 1842, s. 623–625, under 3. juni 1775, i note bemerket «Anføres sædvanlig under Dato 8 Juni».

⁴⁰ Lars Hess Bing, *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland*, Kiøbenhavn, Kiøbenhavn 1796, s. 147.

[231] overdragelse av jord, men derimot en formalisert oppløsning av et jordfelleskap med påfølgende matrikulering.⁴¹

For Karasjok har Finnmarkskommisjonen, ikke ulikt Tønnesen, funnet at samebyen Ávjojárri sin rådighet i 1751 kunne likestilles med eiendomsrett slik begrepet den gang ble brukt, og at statens disposisjoner fram til 1775 ikke endret på dette. Videre var statens disposisjoner fram til 1863, som bl.a. omfattet oppmåling og skyldsetting av ti eiendommer mellom 1811 og 1814 og tre i 1862, oppmåling og registrering av eksisterende eiendommer.⁴²

4. Eiendommer i kirkeboka for Vadsø prestesogn

Et lite påaktet, men viktig funn ble gjort av slektsforsker og redaktør Geir Wulff. Under slektsgransking tidlig på 1990-tallet fant han omtale av en rekke umatrikulerte eiendommer i kirkeboka for Vadsø kirkesogn fra ca. 1780.⁴³

Bakgrunnen for at opplysningene fantes i kirkeboka, var en handelsforordning fra 1778 som i § 41 krevde dokumentasjon på jordutdelingsbrev eller plasseddel på brukbar eng eller rydning før vielse kunne finne sted.⁴⁴ Wulff viste til to eksempler fra kirkebøkene hvor brudgommen ikke kunne vise til nevnte dokumenter, men hvor bekreftelse på eksisterende eiendom ble godtatt før vielsen: Det første er da Tudekas Pederssøn og Karen Pedersdatter meldte seg til trolovelse i Nesseby kapell 11. august 1780. I kirkeboka kan man lese:

Paa Spørgsmaal: Om de havde Engeslette? svartedes: Nej. Men da Jeg [presten A. Porsanger]⁴⁵ derover gjorde Indsigelse i denne begaatte Trolovelse – producerede [232] Fæstemandens Parte Peder Nielssøn, i Hammernæss, en Atteste fra Hr. Landmaaler Giørup saa lydende: At Peder Nielssøn Find, boende i Hammernæss-Bøygde, er Eyer af efterfølgende Sletter: 1) Shirakjok 2) Aslakgvottesaje 3) Adolagiedde 4) Saltjavrag-giedde 5) Øver-Lappo 6) Fuiknjarg 7) Sturabake, og af bemældte Slotter skyldsats for Foring til 6 Faar. Bevidner Næssebye 04.10.1779 O.N Giørup vertefis. Conform [...] O. N. Giørup. Landmaaler i Østfinmarken, Vadsø, 10.08. 1780».⁴⁶

⁴¹ Nærmere om dette i Ravna, «Jordinddelingen i Finnmark: var de Norges eldste offentlige utskiftinger?», *Kart og Plan* (2021), s. 74–100.

⁴² Finnmarkskommisjonen, Felt 4 Karasjok, bind 1 (2019), s. 118 og 163–164.

⁴³ *Sáгат* nr. 45, 23. juni 1993, s. 6. Se også Øyvind Ravna, «Nye bidrag til eiendomshistorien i Finnmark», i *Heimen*, 1/2017, s. 6–27 (19).

⁴⁴ Forordning om Den Finmarkske Taxt og Handel, 20. Aug. 1778, se Jacob Henric Schou (red.) *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, [...], som fra Aar 1670 af ere udkomne [...]*, fra 1778 til 1780, København 1795, s. 75 flg. Opphevet ved Res. 29.4.1790.

⁴⁵ Anders Porsanger (1735–1780) var født i Olderfjord i Finnmark og var av sjøsamisk ætt. I 1761 tok han teologisk embetseksamen og ble dermed den første same med universitetsutdanning, se Rolf Grankvist, Anders Porsanger. I *Norsk biografisk leksikon* (2009), https://nbl.snl.no/Anders_Porsanger (23.05.2022).

⁴⁶ Vadsø sokneprestkontor, SATØ/S-1325/H/Ha/L0002kirke: Ministerialbok nr. 2, 1764–1821, s. 631-632, se <https://media.digitalarkivet.no/view/9792/166>. I dag er dokumentet omsatt av Registeringssentralen for historiske data, se <https://rhd.uit.no/kirkebok/kbliste.aspx?kb=v&RR=47339> (17.08.22)

Som vi ser, la Peder Nielssøn Find frem attest fra landmåler Giørup om at han er eier av sju navngitte slotter. Da han i påhør av sogneprest og forlovere erklærte at han overdro halvparten av dem til sønnen Tudekas, fant presten å kunne vie paret. Peder Nielssøn Find var altså ansett som eier, selv om det ikke forelå noe skjøte eller hjemmelsbrev på de skyldsatte engslettene fra amtmannen eller Kongen.

Det neste eksemplet er fra Tana, hvor Finne-Ungkarlen Hendrich og Finne-Pigen Karen Pedersdatter skulle gifte seg i Nesseby skolehus. «Faderen Samuel Clemetss., Sønnen ingen Jordsæddel kunde fremviise, bevidnede i Forlovernes Paahør, ham havde givet denne sin Søn, følgende Græs Egn, 1) Boarte-gjedde, 2) Aijo-gjedde».⁴⁷

Kirkeboka for Vadsø inneholder mange nedtegnelser av eiendommer, bekreftet av landmåler, sokneprest eller amtmann, fra tiden før jorda i området ble skiftet og oppmålt i medhold av 1775-resolusjonen. Disse gjenfinnes ikke i panteboka for Finnmark hvor eiendommer naturlig ble registrert.

Nedtegnelsene gir neppe «klare holdepunkter for at det som ble registrert i kirkebøkene, var utvisninger som hadde skjedd etter bestemmelsene i [233] jordutvisningsresolusjonen», slik Høyesterett la til grunn i Nesseby-dommen,⁴⁸ men derimot vitnemål om private eiendommers eksistens i Øst-Finnmark lenge før resolusjonen ble anvendt der.

5. Omtale i litteratur og innberetninger omkring år 1800

Samtidig litteratur er også en kilde til kunnskap. En slik kilde er birkedommer Lars Hess Bings *Beskrivelse over Kongeriget Norge* fra 1796. Om Finnmarkens Amt skriver Bing at det var foreslått jorddeling allerede i 1757, men den «kom ikke til Virkelighed førend ifølge Kongel. Befaling af 27 Maj 1775, efter Forslag af T. Fieldsted». Da ble to landmålere ansatt, en i Øst-Finnmark og en i Vest-Finnmark, for å utføre jorddelingen. I Vest-Finnmark ble det som alt nevnt utstedt 629 «Eiendoms Skiøder paa de uddeelte Pladse». I Øst-Finnmark ble jorddelingen «opphævet, formedelst de dermed forbundne Vanskeligheder, som flød af Landets Beskaffenhed, Indbyggernes Tænkemaade og omflakkende Levemaade [...]».⁴⁹

Om Bing hadde ment at Kongen var godseier, ville han som kongelig utnevnt dommer neppe unnlatt å nevne det i sin beskrivelse over kongeriket.

⁴⁷ Registeringssentralen for historiske data, Kirkebok nr. 2 for Vadsø sogneprestembete, se <https://rhd.uit.no/kirkebok/kbliste.aspx?kb=v&RR=47333>

⁴⁸ HR-2018-456-P, avsnitt 138.

⁴⁹ Bing, *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland*, København 1796, s. 146–147.

Heller ikke professor i lovkyndighed og assessor i Høyesterett Johan F. W. Schlegel nevner Kongen som jordeier i sin beskrivelse *af de fornemste europæiske Stater*. I stedet bruker han plass på å omtale det manglende åkerbruket i Finnmark, samt jorddelingen som i Altens Tinglav hadde bidratt til at «Jordbruget [er] i bedre Tilstand end paa andre Steder i Finmarken».⁵⁰ Også jurist, historiker og statistiker Jens Kraft omtaler jorddelingen i Finnmarken i sitt seksbinds verk om *Kongeriket Norge*, hvor han skriver at det ved resolusjon 27. mai 1775 ble bestemt «at Jorder eller Bopladser skulde utlægges til Eiendom».⁵¹ [234] Han skriver også at «hele Landet [i Finnmarken] var et Staten tilhørende Sameie, hvoraf Indbyggerne i Flæng betjente sig».⁵² Med «Staten tilhørende» mente Kraft sannsynligvis å vise at Finnmark var en del av Norge, noe som ikke var unaturlig bare noen år etter at grensen mot Russland var fastlagt. Om han mente at Finnmark var statens private eiendom, ville utsagnet om sameie vært selvmotsigende.

Arbeidet med en utskiftingslov for Norge, som ble påstartet etter at Danmark fikk sin utskiftingslov i 1781, belyser også eiendomsforholdene. I 1803 sendte Rentekammeret på høring et sirkulær med et utkast til en slik lov.⁵³ Samtidig ble amtmennene bedt om å innhente opplysninger om eksistensen av jordfelleskap og om det hadde funnet sted utskifting i amtene m.m. Under Trondhiems stift, som bl.a. omfattet Nordlands og Finmarkens Amt, kan man for Nordlands Amt lese at «[p]aa de allerfleste Gaarde er alt i Fælledskab under Navn av Teigskifte, Aarbytte og Hopmark, det sidste er med Hensyn til Skov». For Finmarkens Amt kunne man kort lese «Ligeledes». Med andre ord lå det meste av jorda i amtet i teigblanding eller jordfelleskap. På spørsmål om «Udskiftningen [har] været attraaet forsøgt og fuldført og hvorledes var Fremgangsmaaden», ble det for Trondhiems og Romsdahls Amt meldt om liten fremgang, mens det for Nordlands del ble meldt at dette var ukjent. For Finmarkens Amt, derimot, kan man lese: «*Udskifting i senere Tiid er meget attraaet og udført* ved Sorenskriver og Mænd samt angrændsende Naboers Tilkaldelse.»⁵⁴ Om Kongen var jordeier, ville amtmannen neppe berettet om teigskifte, årbytte og hopmark, eller om gjenførte utskiftninger.

De gjennomgåtte kildene, fra Schnitler i 1745 til innberetningen til Rentekammeret i 1803, peker alle som en på at Kongen ikke ble betraktet som godseier av jorda i Finnmark. [235].

⁵⁰ Joh. Fr. W. Schlegel, *Statistisk Beskrivelse af de fornemste europæiske Stater*, Del 1, København 1793, s. 241.

⁵¹ Jens Kraft, *Topografisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*, sjettede deel, *Det Nordenfjeldske Norge*, Anden Deel, Christiania 1835, s. 611.

⁵² Kraft, *Topografisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*, s. 560 (min utheving).

⁵³ O. Juvkam, «Træk fra utskifningsvæsenets historie», *Tidsskrift for Det norske Utdskifningsvæsen*, 1917, s. 41–161 på s. 44.

⁵⁴ Juvkam, «Træk fra utskifningsvæsenets historie», s. 52 (min utheving).

6. Drøfting: Likevel Kongens eiendom?

Det er ikke til å underslå at det finnes kilder fra 1700-tallet som kan forstås som at Kongen eide jorda i Finnmark. Før vi eventuelt kan konkludere, må vi se på disse. Gudmund Sandvik har pekt på skogreskriptene fra 1753, hvor amtmann Collet nyttet formuleringen «den i Kongen ‘i Finmarken tilhørende Skov’» som et uttrykk for Kongens rett.⁵⁵ Som alt vist, ga også amtmann Fieldsted, i brev til Rentekammeret i 1773, uttrykk for at Vardøhus amt besto av en allmenning eller udelt land «Hvor ingen uden Kongen som Territorial Herre ejer een eneste Jordplætt». Fieldsted skriver også i nevnte promemoria av 31. mars 1775 at «al Landgrunden i Finmarken ansees som Uafdeelt Alminding Hans Majestet alleene tilhørende». Dette kan, med dagens rettsbegreper, peke på at jorda i Finnmark ble betraktet som Kongens eiendom, og på en selvmotsigelse holdt opp mot hans og major Schnitlers uttalte forslag om utskifting.

Det er neppe noen selvmotsigelse, da forklaringen ligger i datidens eiendomsbegrep, som i den dansk-norske enevoldstiden ennå bar preg av føydaltidens juss. Kongen eller fyrsten eide da landet som sådan i medhold av høyhetsretten, *dominium eminens*, som omfattet skattlegging, rettspleie, hærmakt m.m., mens godseieren hadde overeiendomsrett til godset, omtalt som *dominium directum*, som innebar rett til landskyld og hoveri. Bonden, som i mange henseender var leilending, hadde en underieiendomsrett, *dominium utile*, som ga rett til bruk av jord og beiter.⁵⁶

At Fieldsted adresserer Kongen som eier i funksjon av å være «Territorial herre», viser at han siktet til høyhetsretten.

Oppfatningen om en lagdelt eiendomsrett levde gjennom dansketiden og ut på 1800-tallet, selv om høyhetsretten og overieiendomsretten gled over i [236] hverandre. Fr. Brandt skriver at «Staten tilkommer, som representant for Menneskesamfunnet i det Hele, det principale Herredømme over alle Ting inden dens Grænser. Denne saakaldte *Overejendomsret* er saaledes ikke nogen Indskrænkning i, men tvertimod Forudsætningen for den private Ejendomsrett».⁵⁷ Brækhus og Hærem anfører at overieiendomsretten med naturretts

⁵⁵ Sandvik, «Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv», s. 362

⁵⁶ Gudmund Sandvik, «Europeisk rettshistorie i mellomalderen», *Jussens Venner*, 6–7/1989, s. 201–309. For samtidige beskrivelser av eiendomsrettsbegrepene: Samtidig beskrivelser, se Ludvig Holberg, *Rettskunnskap*, Vidarforlaget 2021 (første gang utgitt i 1716), s. 389, Hans Paus, *Naturens Ret, som en Grundvold til Den Danske og Norske Borgerlige Rett*, Anden part, Kjøbenhavn 1750, s. 174 og 180–181 og Johan F. W. Schlegel, *Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger*, del 1, Kjøbenhavn 1798, s. 203.

⁵⁷ Fr. Brandt, *Tingsretten, fremstillet efter den norske Lovgivning*, Kristiania 1867, s. 78 (uthevet av Brandt), som også skriver at overieiendomsretten har to anvendelser: Det er beskatningsretten og ekspropriasjonsretten.

tankegang utviklet seg til «nærmest en betegnelse for statens almindelige suverenitet, dens myndighet til å pålegge skatter og til å gjøre andre inngrep i eiendomsretten, f.eks. ved å gi lover». Men ordets makt var stor, fortsetter Brækhus og Hærem, «og det var ikke lett å frigjøre seg fra den forestilling at ‘overeiendomsrett’ hadde noe med eiendomsrett å gjøre».⁵⁸

For oss er det imidlertid viktig å skille begrepene. For det er intet i kildene som peker på at 1700-tallets konger hadde overeiendomsrett i betydningen av å være godseiere, like lite som det er dokumentasjon på at sjøsamen eller bumannen i Finnmark var leilending under en jorddrott. Det er ikke avdekket dokumentasjon på at kongens rett var noe annet enn majestetens høyhetsrett.

Ut fra en slik tilnærming må man ikke bare se amtmann Fieldsteds uttalelser referert ovenfor, men langt på vei også amtmann Sommerfeldts uttalelse om at «Landet har hørt Kongen til og tilhører ham endu, forsaavidt ej er skyldsatt og solgt».⁵⁹

Den såkalte hjemfallsretten i 1775-resolusjonen post 7 bokstav c som sa at om en plass forlates «og bliver uden Beboere øde henstaaende over tre Aar, er saadan Plads [...], *Kongen igjen hjemfalden*, og bliver til andre at overdrage» (min uth.), er en annen kilde som er nyttet som argument for Kongens eiendomsrett. Men langt mer sannsynlig enn at den pekte på Konges private eiendomsrett, er det at bestemmelsen er av forvaltningsmessig karakter. Dette [237] understrekes av skjøteformularet, som fulgte resolusjonen, hvor bestemmelsen er korrigeret, og hvor det het «[...] henfalder den igjen til Hs Maj. Kongen, ligesom *den aldrig havde været i nogens Værge eller Eje*» (min uth.). Bestemmelsens formål var således å sørge for at jord ble dyrket, og at eierløs jord ikke ble liggende brakk.

Viktig er det her også å være klar over at motstykket til privat eiendom på denne tiden ikke var statens eiendom eller Kongens gods, men derimot jordfelleskap.⁶⁰

Etter unionsoppløsningen i 1814 kom oppfatningen om statens eiendomsrett som en reell rett gradvis til syne. Finnmarkskommisjonen av 1826 ga eksempelvis uttrykk for at «al den Jord i Finmarken som ikke er blevet bortskjøtet», tilhørte staten.⁶¹ Mot dette utsagnet står fogd Nielsens uttalelse om at han ikke kjente til noen allmenning i Øst-Finnmark tilhørende

⁵⁸ Sjur Brækhus og Axel Hærem, *Norsk tingsrett*, Oslo 1964, s. 526, med henv. til Brandt (siteret ovenfor).

⁵⁹ Ole H. Sommerfelt, «Kort Beskrivelse over Finmarken», *Topografisk Journal for Norge*, bind 7, 1799, s. 101–179 på s. 144. Uttalelsen er dessuten egnet til å skape forvirring, da skyldsatt jord kostnadsfritt ble avhjemlet til eieren.

⁶⁰ Hans Paus, *Naturens Ret [...]* del 2, Kjøbenhavn 1750, s. 174 og Johan F. W. Schlegel, *Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger*, del 1, Kjøbenhavn 1798, s. 176. Denne oppfatningen eksisterte ennå for Finnmark, jf. Schnitlers formulering «Denne Communio Bonorum [...], er andenstedt for længe siden afskaffed» i *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, s. 125 (p. 269).

⁶¹ Forhandlings Protocol Commissionen der er nedsatt for at foretage Undersøkelser om Midlerne til Finmarkens Opkomst, 1826, folio 39b.

staten.⁶² I 1848 uttalte finansdepartementet det ofte refererte utsagnet om at «[d]et egentlige Finnmarken har nemlig fra gammel Tid af været betraktet som tilhørende Kongen eller Staten, fordi de oprindelig kun var beboet af et Nomadefolk, Lapperne uden faste Boliger».⁶³

Og så, i 1863, gjennom vedtakelsen av den første jordsalgsloven for Finnmark, ble det i § 1 (og lovens tittel) slått fast at jorda i «landdistriktene i Finnmark» tilhører staten.⁶⁴ Danskekongens høyhetsrett hadde dermed blitt til Den norske statens private eiendomsrett. [238]

7. Avslutning

Gjennomgangen viser at det på 1700-tallet ikke forelå en oppfatning om at Kongen eide jorda i Finnmark på annen måte enn som territorial herre. Om major Schnitler, i det som er omtalt som den mest omfattende av alle 1700-tallets beskrivelser av Finnmark, hadde ment at landet var Kongens gods eller hans *dominium directum*, hadde han neppe omtalt det som *Communio Terræ*, helt uten å nevne Kongens posisjon. Han hadde neppe heller foreslått utskifting av kystjorda i Finnmark, like lite som han ville ha pekt på at «Lapmarkerne i Sverrig» er delt mellom innvånerne, mens markene i «Koutokeino- og Arisbye-Lappe-Sogner (Karasjok) er uskiftede».

Når amtmann Fieldsted, som kan kalles jordresolusjonens far, i 1772 uttrykte bekymring for jordbruket i amtet på grunn av «Eiendoms Uvisshed», kan han neppe ha ment at hans konge, danske Christian VII, eide jorda som godsherre. Og når han året etter uttalte at hele den store landstrekningen Finmarkens amt består «udj een Alminding eller sådan uimmatriculeret og udeelt Land Hvor til alle Indvaanere have liige Rett, og Hvor ingen uden Kongen som Territorial Herre ejer een eneste Jordplætt», er det ganske opplagt at han ikke så på Kongen som godseier, men nettopp som hersker og territorial herre.

Når han senere, i nevnte promemoria fra 1775, framsatte *Propositioner til Jordinddelingens endelige Fremgang*, var det ikke utvisning av Konges jord, slik det ofte har blitt framstilt etter at Fr. Brandt lanserte denne oppfatningen første gang i 1867,⁶⁵ han foreslo. At Fieldsted så vel som amtmann Martin A. Unmack (i innberetningen til Rentekammeret i

⁶² Steinar Pedersen, «Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot salg til ikke-norsktalende», NOU 2001:34 (2001) s. 291–381, på s. 302.

⁶³ [Oth. Prp.] No. 21 (1848) Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storthing om Udfærdigelse af en Lov om Ophævelse af § 38 i Lov af 20de August 1821 om det benificerede og Statens Gods, s. 23.

⁶⁴ Lov 22. juni 1863 om Avhendelse af Statens jord i Finnmarkens Landdistrict.

⁶⁵ Fr. Brandt, *Tingsretten fremstillet efter den norske Lovgivning*, Kristiania 1867, s. 194.

1803) omtalte det som skjedde som utskifting, og at den fant sted kostnadsfritt, understreker dette.

Den såkalte hjemfallsretten i resolusjonen var neppe heller ment som noe annet enn en forvaltningsmessig regel som skulle sikre at eierløs jord ikke ble liggende unyttet. Jorddelingen, og søkelyset på jordbruket, må ses i sammenheng med den økonomisk-politiske styremodellen utviklet i opplysningstiden, [239] omtalt som *kameralismen*, som bygget på at staten hadde nytte av å støtte opp om næringslivet.⁶⁶

Om man ser på den lagdelte eiendomsretten i den dansk-norske enevoldstiden med dagens juristøyne, og vurderer den ut fra våre begreper om eiendomsrett og rettsvern, er det lett å trå feil, da både Kongens myndighet, rettsoppfatninger og terminologi er svært forskjellige. Has i minne må også at dette var før Grunnloven med vern om eiendomsretten var vedtatt. At deler av Finnmark ennå var en del av fellesområde med Russland, kan også ha medvirket til at områdene som var under norsk suverenitet ble omtalt som «Kongens land».

Etter dette må det med stor sikkerhet kunne slås fast at bygde- eller siidajorda langs fjordene og elvedalene i Finnmark, som innbefattet betydelige utmarksstrekninger, lå i et uregistrert jordfelleskap mellom oppsitterne, framfor at de var i Kongens eie. At jorda ikke var matrikulert, innebar likefullt at den var i noens eie.

Man skal være forsiktig med å si at eiendomsforholdene var de samme i Finnmark som på Nordlandskysten og Vestlandet på 1700-tallet. Til det var nok de kulturelle og næringsmessige forskjellene for store, samtidig som kongemakt og proprietærer ikke hadde satt sine varige eiendomsmerker gjennom skyldsetting, leilendingssystemer og matrikulering av faste eiendommer lengst nord i landet.

Forskjellene tatt i betraktning, er det langt mer sannsynlig at jordforholdene i Finnmark hadde større likheter med de langs Nordlandskysten, enn at jorda i Finnmark skulle ha vært Kongens gods tilbake fra middelalderen. Oppfatningen om statens eiendomsrett, nærmest på et privatrettslig grunnlag, kom først til syne etter unionsoppløsningen og ble autorisert gjennom lov 22. juni 1863 om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict.

Denne loven hadde neppe nødvendig legitimitet, og i ettertid kan det argumenteres for at den var i strid med Grunnlovens eiendomsvern. Den manglende legitimiteten ble ikke reparert

⁶⁶ Trond Bergh og Tore J. Hanisch, *Vitenskap og politikk: Linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*, Oslo 1984, s. 15–16. Starten på offentlige utskiftinger i Danmark på slutten av 1750-tallet må ses i denne sammenheng, Paul Borge dal, «Jordeiendommenes historie i Norge» i Torleif Grendahl (red.), *Jordskifteverket gjennom 100 år 1859–1958*, Oslo 1959, s. 146.

gjennom de påfølgende lovene i 1902 og [240] 1965, og var således heller ikke i orden da staten overførte jorda til Finnmarkseiendommen i 2006.

Når Samerettsutvalgets rettsgruppe konkluderte med at staten var eier av jorda i Finnmark, hadde den ikke særlig mer enn Sandviks historiske utredning å basere seg på.⁶⁷ Det ble derfor lett å ty til det noe tvilsomme rettsinstituttet *festende rettsforhold* som rettsgrunnlag for bortfall av rettigheter for lokalbefolkningen, uten å stille krav om utøvd bruk eller god tro hos staten.

⁶⁷ Se Sandvik, «Statens grunn i Finnmark. Et historisk perspektiv» i NOU 1993: 34 og Øyvind Ravna, «Nye perspektiver på retten til jorda i Finnmark», artikkel under publisering i *Historisk tidsskrift*.